

Cenný příspěvek k problematice inteligence za kapitalismu a socialismu

V roce 1962 vydal Ústav pro výuku a vědeckou práci kateder marxismu-leninismu v Praze sborník statí pod názvem *Inteligence za kapitalismu a socialismu* (stran 162, práce obsahuje 9 statí a bibliografii uvedené problematiky). Pracovníci zmíněných kateder tímto užitečným sborníkem přispěli značným podílem k teoretickému zpracování závažných otázek, jejichž řešení si vyžaduje budování vyspělé socialistické společnosti. Není jisté náhodné, že konference ÚV KSČ o společenských vědách, uskutečněná v předjedzdomém období loňského roku, věnovala v jedné ze svých sekci značnou pozornost právě problematice vztahů mezi fyzickou a duševní prací, která je klíčem k pochopení postavení a úlohy inteligence ve společnosti. Tuto pozornost si nevyžádala pouze nutnost kritického zhodnocení názorů z období kultu osobnosti, kdy problematika překonávání podstatných rozdílů mezi fyzickou a duševní prací byla zjednodušována. Vyžádala si ji především nutnost požadavku, aby naše teorie pozitivněji přispívala k praktickému řešení současných složitých společensko-ekonomických problémů, tedy i těch, které vyvstávají v souvislosti s procesem uskutečňování vědecko-technické revoluce a přetrstání socialistické práce v komunistickou.

Sborník, o kterém chceme stručně informovat, se tedy zabývá teoreticky i prakticky důležitými problémy. Posuzujeme jej, ve shodě s autory, jako diskusní materiál, který se snaží přispět k hlubšímu osvětlení úlohy inteligence ve společnosti. Můžeme proto sborník označit za potřebnou studijní pomůcku a solidní podklad pro další rozpracování této problematiky.

Z tohoto hlediska je bezpochyby cenné, že redakce zařadila do sborníku statí, jejichž autoři mají na některé otázky odchylné názory. Mnohé z nich jsou odrazem diskusí, které probíhaly na stránkách Otázek míru a socialismu (např. názor, že určité skupiny inteligence se stávají součástí dělnické třídy).

Současný stav rozpracování této problematiky je příčinou toho, že různí autoři zastávají také v pojetí definice inteligence značně odlišná stanoviska. (K diskusi o problému definice inteligence u nás viz například statě: Gustav Riedel: K definici pojmu inteligence, Sborník prací filosofické fakulty brněnské university, roč. VII, řada G 2; Libuše Dziedzinská: Příspěvek k charakteristice inteligence za kapitalismu, Přehled č. 2, rok 1959, vydal Ústav pro další vzdělávání učitelů marxismu-leninismu při ÚK v Praze; Jan Macků: K otázce postavení inteligence ve společnosti, Sborník prací filosofické fakulty BU, rok 1960, řada G 4; Karel Linhart: K problematice vymezení pojmu inteligence a vztahu buržoazní inteligence k základním třídám v kapitalistické společensko-ekonomické formaci, Sborník prací pedagogického institutu v Brně, SPN, Praha 1961.)

Jednotlivé statí sborníku byly redakcí seřazeny podle tematiky tak, že postupně řeší nejdříve obecné otázky vzniku inteligence, pak podávají rozbor její úlohy v podmínkách souběžného kapitalismu a konečně největší počet autorů věnuje pozornost problematice inteligence za socialismu a perspektivám jejího rozvoje v období výstavby komunismu. V této souvislosti nutno poznamenat, že sborníku by jistě prospělo dokonalejší navazování jednotlivých článků, které někdy zbytečně opakují řešení stejných základních problémů. (Tak např. Miloš Húsek se ve sborníku na str. 32—37 zabývá otázkou rozporného postavení inteligence v kapitalistické společnosti; tato problematika se pak znovu objevuje u Libuše Dziedzinské — str. 88.)

K nedostatkům sborníku patří, že se nevěnuje pozornost tak důležitým problémům, jako je rozbor úspěchů a chyb v převýchově inteligence v procesu výstavby socialismu u nás a analýze postavení a funkce inteligence pracující v nevýrobní oblasti.

V úvodní statí *K otázce vzniku inteligence* podává Jan Sedláček stručný přehled názorů na uvedený problém. V marxistické literatuře se vyhranila dnes v podstatě dvě stanoviska. První, které u nás nejvýrazněji zastává Jan Macků, klade vznik inteligence do období, kdy dochází ke vzniku nadvýrobku, dělby práce na fyzickou a duševní, druhé stanovisko klade vznik inteligence do období kapitalismu. Jan Sedláček hájí názor, že inteligence se stává obecným a typickým jevem až se vznikem kapitalistického výrobního způsobu. Domníváme se, že je možné s ním souhlasit v tom, že za kapitalismu dochází ke vzniku inteligence jako masové společenské mezivrstvy. Naopak nesouhlasíme s názorem, že duševní práci v antagonistických sociálně ekonomických předkapitalistických formacích mohli vykonávat jediné příslušníci vládnoucích tříd, kteří měli zdroje existenčních prostředků. (Sborník, str. 14). To neplatí obecně. Některé výjimky, které sám autor připouští (a ještě více ty, které ve výčtu neuvádí), svědčí spíše pro skutečnost, že historie inteligence jako zvláštní společenské vrstvy (nikoli ovšem masové), začíná již v předkapitalistických formacích, tedy pro stanovisko prvé. Diskusní je zejména autorův názor, že všichni církevní vykonavatelé funkcí duševní práce se ekonomicky nijak zásadně neliší od vládnoucí třídy feudálů. Nelze přehlížet okolnost, že tento aparát

je (u různých církví ovšem různě) složitě hierarchicky členěn. Diferenciace (v sociálním smyslu) církevního aparátu se zřetelně projevovává ve všech krizích feudální společnosti a v třídních bojích této sociálně ekonomické formace. Je ovšem ironie dějinné společnosti, že vykořisťované třídy byly nuceny z výsledků své práce vydržovat i ty, kteří je pomáhali udržovat v jejich porobeném postavení. Z toho ještě neplyne, že by všichni příslušníci tohoto pomocného aparátu mohli být pokládáni za současté vládnoucí třídy. Existují však v kapitalismu celé skupiny inteligence (např. kategorie státních zaměstnanců), které jsou státem vydržovány z poplatků vykořisťovaných, samy však většinou nejsou součástí této vládnoucí třídy (žijí z prodaje své pracovní síly).

Plně souhlasíme s Janem Sedláčkem *tchdy, když zdůrazňuje*, že při teoretickém vymezení pojmu inteligence je třeba vždy plně přihlížet ke všem společenským vztahům, určujícím postavení a funkci inteligence v konkrétních společenskoekonomických podmínkách. Je nutno brát v úvahu nejen funkci, již inteligence plní, ale také společenskoekonomické podmínky jejího postavení.

Místem a funkcí inteligence v soudobé kapitalistické společnosti se ve sborníku zabývá Miloš Húsek. Na základě bohatého faktického materiálu, u nás dosud nepublikovaného, podává rozbor podmínek pro svazek dělnické třídy a inteligence v kapitalistických zemích. Značnou pozornost věnuje otázce rozpornosti funkce různých skupin inteligence v soudobých kapitalistických zemích. Rozpornost tohoto postavení se obecně projevuje (u různých skupin inteligence ovšem v odlišné konkrétní podobě a zejména v odlišných proporcích) v tom, že na jedné straně inteligence objektivně slouží buržoazii, na druhé straně však také celé společnosti.

Ve své obsáhlé stati zastává Miloš Húsek stanovisko odlišné od názoru některých jiných autorů sborníku (např. Jana Macků). Miloš Húsek nesouhlasí totiž s tím, že v soudobých podmínkách lze určitě skupiny námezdní inteligence (zvláště technické a ekonomické) označovat za „zvláštní oddíl proletariátu“. Autor v závěru své práce konstatuje, že vnitřní diferenciace inteligence je významná pro činnost komunistických stran v soudobých kapitalistických zemích, kdy se v rámci protimonopolistického proudu otvírají nové možnosti formování a upevňování svazku dělnické třídy a inteligence ve společném boji za pokrok, demokracii a socialismus.

Některé nové podněty k dalšímu rozpracování otázky inteligence přináší stat *Jana Macků: K otázce názorové diferenciace v předmnichovské republice*. Zvláště cenná, podle našeho názoru, je pozornost, kterou věnuje problematice sociální psychologie, zanedbávané v období kultu osobnosti. Sociálně psychické rysy bývají právě u inteligence výrazně formovány a jsou často důležité k pochopení úlohy, kterou její různé skupiny ve společnosti plní. Jan Macků se proto zabývá faktory, které ovlivňují mentalitu příslušníků inteligence, nevšímá si jen běžné používaných hledisek, ale rozvádí podrobně různé společenské i rozmanité gnoseologické vlivy. Za zmínku stojí vyzdvížení různých národních tradic, které ovlivňovaly myšlenky různých národností, i když se hlásili k stejnému filosofickému či uměleckému směru. Přesvědčivě doložila např. na francouzské a německé variantě existenciální filosofie, vyplývající též z odlišné národní psychologie obou národů. (Sborník, str. 47.) Článek Jana Macků by si zasloužil, vzhledem ke složitosti v něm uváděné problematiky, obsírnějšího rozboru, než můžeme učinit v těchto poznámkách. Pozornému čtenáři jistě neujde, že autor ve sborníku pracuje s odlišným pojetím inteligence, než které podává v úvodní stati Jan Sedláček. Vychází především z rozboru společenských funkcí plněných inteligenci. Toto pojetí přináší ovšem své problémy, z nichž některé uvádí ve sborníku Jan Sedláček. Na jiné jsem upozornil v článku: K problematice vymezení pojmu inteligence a vztahu buržoazní inteligence k základním třídám v kapitalistické společensko-ekonomické formaci ve Sborníku prací pedagogického institutu v Brně (1961).

Stat *Jana Macků* je napsána s dobrým přehledem opravdu široké problematiky myšlenkového vývoje naší inteligence v předmnichovské republice, a to v oblasti filosofie, vědy i umění.

Všichni autoři sborníku odmítají v různých souvislostech názory buržoazních sociologů a psychologů, kterými se ve sborníku zabývá *Jaroslav Kohout*. Čtenáři jistě znají jeho monografii, věnovanou zmíněným problémům (*Jaroslav Kohout: Inteligence a soudobá buržoazní sociologie*, SNPL 1962).

Kohoutův článek, ve sborníku nazvaný „*O buržoazní sociologii inteligence*“, je výstižně napsanou statí podávající na základě poměrně obtížně dostupné literatury soustavný přehled a kritiku názorů představitelů hlavních směrů poválečného vývoje buržoazní sociologie inteligence. Lze jen litovat, že omezený rozsah stati nedovolil autorovi věnovat se podrobněji také rozboru tzv. sociometrie, která, pokud jde o inteligenci, propaguje myšlenky o „kreativní“ („tvůrčovací“). Jde o směr, který se stává módní, protože odpovídá tendenci současné západní sociologie, snažící se použitím matematických metod postavit proti marxismu „exaktnější sociologii“.

Část sborníku věnovaná problematice inteligence za socialismu je zahájena statí *Josefa Čejky*

Státní kursy pro přípravu pracujících na vysoké školy a jejich přínos pro vznik dělnické inteligence. Práce se svou konkrétností a užším zaměřením tématu odlišuje od ostatních statí. Je napsána na základě pečlivého studia faktických údajů i vlastních zkušeností autorových. Přináší některé podněty, jichž může využít naše současné školství. Tak např. některá zobecnění přičin a zkušeností, která umožnila frekventantům dělnických přípravků dosáhnout vskutku vynikajících pracovních výsledků při studiu a v praktickém uplatnění v životě, mohou být užitečná při promýšlení metod realizace usnesení ÚV KSC ke zvýšení komunistické výchovy na školách. Plně lze souhlasit s jedním z autorových závěrů, že pro úspěchy ve studiu nestačí pouze vytvoření hmotných podmínek, jestliže není u studujících dostatek vyhraněného zájmu a vědomí vysoké společenské odpovědnosti.

Stat' Josefa Čejky tedy pojednává o jedné z forem vytváření socialistické inteligence, jejíž formování přispívalo ke změnám ve společenském postavení inteligence za socialismu. V širším měřítku se změnami v postavení inteligence v procesu budování socialismu zabývá *Libuše Dziedzinská*. Upozorňuje na odstranění vnitřní rozpornosti společenské funkce inteligence a na statistickém materiálu dokládá početní růst inteligence v tomto období. Růst inteligence ovšem není rovnoměrný ve všech pracovních oborech. Cenné je, že Libuše Dziedzinská si ve svéu článku všímá významu postavení vědy v socialismu. V tomto směru by bylo možné zpracování problematiky prohloubit o teoretické zkoumání všech souvislostí vyplývajících z faktu, že se věda stává v socialismu celospolečensky bezprostřední výrobní silou.

Zjednodušující je podle našeho názoru autorčina poznámka, že o „vnitřní rozpornosti společenské funkce za kapitalismu nelze hovořit u té části tzv. nadstavbové inteligence, která vytváří, zdůvodňuje a popularizuje nevědecké teorie, pomáhá upevňovat panství buržoazie, a tím i zastaralé výrobní vztahy“ (str. 89). Libuše Dziedzinská tam zařazuje některé umělce, některé zaměstnance státního aparátu a ideology. Funkce této části inteligence je prý naprosto jednoznačná, plně se vyčerpává službou reakční třídě. Je třeba poznamenat, že tuto otázku je nutno řešit historicky konkrétně. Proporce dvou stránek v práci inteligence se v různých vývojových fázích kapitalismu mění. V imperialistickém období se stoupající reakčnosti buržoazie klesá i podíl společensky prospěšné stránky práce těchto skupin inteligence, v některých případech téměř úplně mizí. Vcelku však zůstává správný závěr, že charakter práce inteligence za kapitalismu je rozporný. (V tom plně souhlasíme v Milošem Húskem, Sborník, str. 35.) Je jisté nesporné, že např. buržoazní filosof podstatou svého díla slouží buržoazii. Autorce by se však asi nepodařilo dokázat, že tím se naprosto jednoznačně, beze zbytku vyčerpává jeho funkce (rozhodně ne ve všech případech). Podobně například dokonce i buržoazní právník čas od času plní funkci, která přesahuje úzký rámec služby výhradně buržoazii.

Za zvláště závažnou a přínosnou pro řešení otázek postavení inteligence za socialismu pokládáme stat' *Zdeňka Valenty: Některé charakteristické rysy duševní práce za socialismu*. Autor analyzuje a zdůvodňuje skutečnost, že socialismus v zásadě vymaňuje duševní práci z dříve existující určité míry jejího odcizení. Souhlasíme s Valentovými poznámkami k tvůrčímu charakteru duševní práce za socialismu. Za velmi poučnou považujeme kapitolu autorova článku, přinášející údaje o technické vybavenosti duševní práce v podmínkách naší země. Autor připomíná názor Johna Bernala, který se domnívá, že mechanizace duševních prací by přinesla mnohem větší efekt než mechanizace práce fyzické. V této souvislosti si dovolueme poznamenat, že naše propaganda bude ještě muset přispět k rychlejšímu překonání chybných názorů z období kultu osobnosti na možnost likvidace podstatných rozdílů mezi prací fyzickou a duševní. Podle nesprávného názoru J. V. Stalina budou překonány pozvednutím kulturně technické úrovně dělníků na úroveň technického personálu. (J. V. Stalin: Ekonomické problémy socialismu v SSSR, Svoboda 1952, str. 30.) Toto zjednodušující pojetí, pomíjející celý komplex nezbytných společensko-ekonomických procesů (zejména ovšem nutnost budování materiálně technické základy a změny charakteru společenské dělby práce), negativně ovlivnilo vytváření předpokladů pro uskutečňování procesu přerůstání socialistické práce v komunistickou.

Úkolem technické inteligence, která v prvé řadě je spojena s problematikou vědeckotechnické revoluce, je ve sborníku věnována stat' *Bedřicha Weinera*. Jde o zdařilou práci, která analyzuje některé specifické zvláštnosti technické inteligence a její úkoly v souvislosti s budováním materiálně technické základy socialismu a komunismu. Zvláště aktuální je ta její část, která se zabývá problémy kvalifikace našich techniků a problematikou překonávání technického konzervatismu této inteligence. Autor si všímá rovněž některých problémů, vyplývajících z rozvoje brigád socialistické práce, které kladou nové nároky také na technickou inteligenci.

Sborník organicky uzavírá stat' *Jaroslava Nedvěda: Perspektivy rozvoje socialistické inteligence*. Zabývá se složitými a teoreticky závažnými problémy základních cest rozvoje fyzické a duševní práce v procesu budování rozvinuté socialistické společnosti a na přechodu ke komunismu. Práce vychází z rozboru přístupných údajů, charakterizujících současný stav vztahu

mezi fyzickou a duševní prací u nás, a soustřeďuje se pak na teoretickou analýzu problematiky rozvoje tvůrčího charakteru fyzické a duševní práce. Zajímavé jsou i Nedvědovy poznámky k překonávání rozdílů v úrovni vzdělanosti mezi fyzicky a duševně pracujícími, uvádějící konkrétní údaje, které svědčí o dosud značných rozdílech ve stupni vzdělání našich občanů.

Také tato doba napsaná stať by si zasloužila delšího rozboru. Zejména pedagogičtí pracovníci v ní naleznou cenné podněty ke své práci, i když se některým z nich bude možná zdát autorova okrajová poznámka, že nedostatek mužů v učitelských sborech neegativně ovlivňuje učební a výchovný proces ve škole (Sborník, str. 133), snad příliš stručně, a proto dosti nejasně vyjádřena.

Sborník je opatřen obsáhlou bibliografií problematiky inteligence, která bude jistě dobrou pomůckou všem, kdož hodlají uvedené problémy hlouběji studovat.

Závěrem nutno konstatovat, že autoři sborníku *Inteligence za kapitalismu a socialismu* pohotově reagují na problémy, jejichž řešení je společensky aktuální. Nedostky jejich sborníku nesnižují jeho klady. Sborník je ve svém celku užitečnou prací, která plní své poslání.

Karel Línhart

Karel Pinc: Společenská spotřeba obyvatelstva v ekonomice socialismu. NPL, 1962, str. 180.

V oblasti teorie rozdělování se do popředí zájmu socialistické společnosti dostává nyní kategorie, všeobecně zvaná „společenskou spotřebou obyvatelstva“. Její konkrétní projevy výrazně odlišují socialistickou společnost od společnosti kapitalistické. Nás musí zajímat, zda a jak bude tato otázka ovlivňovat další vývoj spotřeby, jakou úlohu sehraje při postupném přechodu do komunismu atd. K tomu však je třeba hlouběji poznat její podstatu. Tímto úkolem se zabývá Karel Pinc ve studii nazvané *Společenská spotřeba obyvatelstva v ekonomice socialismu*.

Autor v sedmi kapitolách rozvádí jednotlivé momenty bezekvivalentního rozdělování společenských spotřebních fondů za socialismu. Přitom umí jasně a výlučně o ekonomickou podstatu společenské spotřeby obyvatelstva.

Socialismus poprvé v historii postavil do středu hospodářského dění pracujícího člověka s jeho potřebami. Ukazuje se, že optimální rozvoj společnosti je možný jen při všestranném zdokonalování jednotlivce, při zvyšování jeho kvalifikace. Stává se tedy za socialismu rozvoj členů společnosti společenskou nutností.

Hovoříme-li o ekonomické stránce rozvoje lidí, setkáváme se nezbytně s problémem rozdělování. V socialismu platí zásada: každý podle svých schopností, každému podle jeho práce. Působí zde zákon rozdělování podle práce; materiální zainteresovanost je svazována s vynakládáním práce. Autor správně klade otázku, zda rozdělování podle práce vyčerpává v celé šíři sféru rozdělování v socialistické společnosti. Plně dokazujíc, že za socialismu nejen existuje, ale že nutně musí existovat (kromě rozdělování podle práce) ještě jiný velký komplex rozdělování. Jde o uspokojování potřeb společnosti, odlišných od potřeb jednotlivců (tzv. spotřeba společnosti) a o uspokojování potřeb občanů, jež umožňuje všestranný rozvoj lidí v socialistické společnosti (tzv. spotřeba společenská). Rozdělování podle práce v zásadě ponechává na úvaze jednotlivce, jakým konkrétním způsobem uspokojí své potřeby. Socialistické zřízení umožňuje všestranný rozvoj lidí a vytváří fondy pro určité oblasti spotřeby jednotlivců, o něž sana společnost bezprostředně pečuje (péče o zdraví, vzdělání, výchovu, zabezpečení ve stáří, v nemoci nebo při invaliditě apod.). Je jasné, že v těchto případech nelze vystačit s kritériem vynaložené práce.

Za socialismu tedy existuje jednak rozdělování podle práce, jednak rozdělování bezekvivalentní, tedy nezávislé na práci jednotlivce.

Podle jakého kritéria se podělují jednotlivci na bezekvivalentním rozdělování ze společenských spotřebních fondů, o tom hovoří autor v druhé kapitole; připojuje základní ekonomické členění společenské spotřeby obyvatelstva.

Společenská spotřeba má své jádro, kolem něhož je seskupena široká škála jevů přechodného charakteru. Jádro tvoří sociální zabezpečení, zdravotnictví, školství, popřípadě kultura. K tomu věcnému obsahu sféry společenské spotřeby obyvatelstva je nutno dodat, že společenská spotřeba obyvatelstva je ekonomickou kategorií a musí být charakterizována ekonomicky. Potřeby kvantitativního rozporu, otázky plánování, financování, evidence jejího komplexu vyžadují, aby byla vymezena také v konkrétní podobě. Avšak jakékoli vymezení, které je jinak naprosto nutné, je konec konců nepřesné, je místně omezeno hranicemi dané země a je statické.

Podíl připadající za socialismu jednotlivcům při bezekvivalentním rozdělování ze společenských fondů je závislý na potřebě jednotlivců, zaměřené na zájem celku, a na společenských